

Szabó Lőrincné naplója

1928 (AUGUSZTUSTÓL SZEPTEMBER 12-IG)

Olyan nagyon szeretnék túl lenni mindenem. Félek, hogy beszélni nem tudok majd, azért próbálom leírni. Elovastam az írásaimat, miket írtam rólad, magamról az első idők óta. Rettenetes kínokat juttatott az a könyv eszembe. El kellene olvasnod, hogy lásd, milyen rég szerettelek már, s mennyire mindent azért tettem, hogy neked jó legyen. Kinevetnél, mert gyerekes, ügyetlen írás, de nekem most már ez nem fontos. Azt bizonyítja, hogy mindig azt hittem, használok neked, hogy mindig azt akartam elérni, szeress, de ne kényszerből légy jó, udvarias. Azt hittem, hogy ha én le tudok mondani, ha szenvedni fogok csendben, ha eltűnök mindent, ha látni fogod, hogy éveken át érted, egyedül csak érted élek, szeretni fogsz. Szerelmemmel s elég leszek neked. Látni fogod — gondoltam —, hogy ezt a teljes fölolvadást benned, mástól nem kapod meg s érdemes miattam, nem is miattam, magad miatt, kettőnk életéért legyőznöd minden mást s tudsz az enyém lenni. A naplóm utolsó részében van az, amikor én el akartam menni. Maradtam mégis, mert azt mondtad: most már tudod, hogy nem érdemes próbálni, hogy most már tudod, hogy én vagyok neked a legfontosabb, hogy szeretsz, szerelmes vagy belém, sírtál, azt mondtad, olyan egyedül állsz — ha én nem vagyok veled — a világban. Hogy nem fogsz megcsalni többé. Abból az írásból is látszik, hogy én nem bíztam ebben az érzésben. Később, mikor láttam — szegény gyerekem —, hogy nem tartod úgyse meg, amit ígértél, felmentettelek. Élj szabadon, ne érezd azt, hogy az ellenséged vagyok, ne bénulj meg amiatt, hogy hazudnod kell. Ha nem is mondtad el a részleteket, legalább nem kellett hazudnod, hogy hű vagy hozzám. Ezt is, azért bírtam elviselni, mert hittem az én szerelmem erejében, olyan rendületlenül hittem, hogy egyszer még boldog lehetek. Nem ajándékot akartam kapni, hanem őszinte, tiszta szerelmet elérni. Olyat, ami neked és nekem ad boldogságot. Ezeket nagyjában tudod úgyis. — Most telefonáltál, újra gyöngülök, és ez rémes. — Úgy szeretnélek megváltani, édes szívem. Nem bírlak, mert ember vagyok, önző vagyok és most, hogy tudod már, hogy nagyon szeretlek, nincs annyi erőm se a lemondásra, mint amennyi volt még tegnap is. Most már mindegy nekem, meghalok, édesem. Olyan nagyon szeretnék! Ne haragudj rám. Kínzás ez, de azt hiszem, az én és a te számodra is jó volna. Ha te tudod, hogy szeretlek, hogy csak úgy bírom most már az életet, ha az enyém vagy egészen, ha semmi hazugság nincs közöttünk. Kedvesem, én azt is tudom, hogy te ezt nem bírod megcsinálni. Ne haragudj, olyan nagyon kérlek, de a te sajnálatod irántam most olyan erős, hogy azt hiszed, képes leszel még szeretni is. De értsd meg, ezt nem lehet akarni. A szeretet nem elég; az van; sok van benned irántam. Ez megtéveszt most. Nem akarok még egy kiábrándulást. Az még rémesebb volna, mert nekem most már semmim se maradt. Teljesen kiadom magam neked, tudhattad volna mindezt magadtól is, ha szerettél volna igazán. — Nagyon hálás vagyok azért, hogy eljöttél hozzám, elmondtál mindent, hittél bennem. Te most csalódtál, mert nem bírtalak olyan szerelmemmel szeretni, amilyennel akartad, hogy szeresselek. Én is azt hittem, hogy minden áldozatra képes vagyok, azért, hogy te örülj, boldog lehess, és lásd, hogy én magammal nem törődöm. Nem bírtam. Kedvesem, most úgy szeretném, ha az a sok visszafojtott gyöngédségem mind itt tudnám elmondani neked. Olyan nagyon kívánom most már, hogy lásd az egész szívemet, nem azért, hogy sajnálhass, csak azért, hogy megérts. Mindig jót akartam neked, csak nagyon büszkének születtem, nem bírtam ki is fejezni. Nem bírtam elég kedves lenni hozzád, mert éreztem, hogy nem szeretsz. Annyiszor szégyelltem magam, ha közeledtem, s nem értetted meg az én nagy zavaromat. Most nem bánom már, ha látsz, ha látod, hogy szeretlek, rettenetesen szeretlek. Akarom, hogy boldog légy. Nem bírom úgy, ahogy te szeretted volna, édesem próbáld meg te azt, hogy kiengedsz az életből. Nekem olyan jó volna. Szeret-

ném, ha megértened, hogy boldoggá teszel, ha beleegyezel ebbe, mert én akkor hi-
hetem azt, hogy megváltottalak. Légy erős, édes szívem, hidd el, jó lesz neked. Meg-
fogsz nyugodni hamar, mert fogod tudni, hogy nekem jó. Nagyon jó volna! Kö-
nyörgök, engedj el úgy, hogy nem haragszol rám. Nem akarom, hogy ha nem
leszek, azt érezd, hogy ezzel akartam megbénítani az életed. Nem hiszed el, amit
mondok, biztosan, mert nem tudok meggyőzően beszélni. Örülök, ha neked sza-
baddá tehetem az életed és örülök, ha magamtól megszabadulok. Nem fáj erre
gondolni. Szinte megnyugodtam most, mert azt hiszem, hogy így jó lesz. Látod, én
meghalhatok úgy is, hogy te nem nyugszol ebbe meg, nekem akkor is jó volna, de
nem azt akarom ezzel elérni csak, hogy én legyek elintézve. Azt akarom, hogy te
is boldogan fogadd el ezt tőlem. Annyi mindent szeretnék mondani neked. Most
már úgy szeretném, hogy láss mindent. Tudd meg, hogy rossz, kurva akartam len-
ni, azért, hogy szeress, hogy rettenetes volt ez nekem s én próbáltam eljutni oda,
de nem bírtam. Tudd, hogy kacérkodtam azért, hogy lásd, tetszem másnak is. Azért
vettem ruhát, cipőt, hogy szép legyek, hogy jobban észrevedd, ami kívánatos raj-
tam. Rettenetes volt ez a hét év. Rettenetes, mennyi erőm ment el. Tudd meg azt
is, hogy az érzéseim miatt is sokat szenvedtem. Nagyon szégyenlem ezt is... Nem
volt elég az, amit szerelem nélkül kaptam tőled. Meg voltam alázva legtöbbször,
mert azt éreztem, úgy vagy velem, mint akárho mással, az utcáról is. Ne haragudj,
újra kérek, de én mindenen túl akarok lenni. Ott a Tátrában is kínlódtam, ott
jöttem rá, hogy van érzékiség bennem is, de el van nyomva. Az, hogy nekem ott
tetszett egy férfi, az vezetett erre rá. Úgy utáltam magam emiatt. Próbáltam
hozzád menekülni a levelemben. Úgy vártam, hogy kezet nyújtsz, magadhoz
húzod, és nem kell kínlódnom. Nem akartál tudni semmiről. Egyedül maradtam és
kínóztam magam, eggyel több dologért. Azóta többször harcoltam magammal. Min-
dig hozzád menekültem. Erős voltam, mert szerettelek, és soha nem jutottam el
odáig, hogy úrrá lehetett volna rajtam az érzékiség. Még rólad is le akartam mon-
dani, hogy elszokjak minden érzékiségtől. Ezt nem engedted. Megértesz te most
engem? Érzed, hogy semmi rossz érzésem nincs irántad? Szeretném, hogy egészen
tudj végre, ki voltam. Biztosan sokszor rossz volt neked, amit tettem, pedig érted
volt minden. Hibáztam. Hibáztam végig. Ha nem hibáztam volna, ma már boldog-
nak kellene lennem. Adtam, adtam magam, de nem volt sok hasznod belőlem.
Szegénykém, ne akard, hogy az utadba álljak, s kénytelen légy meggyűlölni. En-
gedj, édesem, engedj el most, amikor boldogan tudok elmenni, mert hiszek abban,
hogy használok neked. Ne akard, hogy most próbáljunk erőnkön fölüli élni s a ke-
serőség nőjön lelkünkbe, esetleg egymás iránt. Igyekszem józan lenni, és mindent
látni. Elolvastam egy csomó versed is, amit magamnál találtam, azokból is érzem,
hogy ma még az a szerelmed erős, annak van joga az élethez. Te kaptál — mon-
dta — sok mindent attól a szerelemtől. Én csak akartam adni, de nem tudtam.
Éld ki, kedvesem, és nyugodj meg. Róla nem mondok semmit, tudom, hogy van
benned életöszton sok, és remélem, hogy tudni fogod majd később, mi jó neked.
Ha én elmegyek, úgyis el kell múlni majd egy időnek, míg tényleg szabad lehetsz,
az alatt pedig biztosan mindent tisztán fogsz látni. Ezeket volt a legnehezebb mon-
danom, mert nem magamra vonatkozik, de kellett ezt is.

Azt hiszem, mindent tudsz rólam. Most lettem fenntartás nélkül a tied. Milyen
rémes is az, hogy van szerelem. Hányszor megtagadtam, mert nem akartam kí-
nlódni miatta. Mennyit írtam és még milyen sokat tudnék. Olyan jó, hogy neked
mondhattam meg, hogy szeretlek. Vagyis, én is szabad vagyok, én is szerethetlek
nyíltan, nem akarom többé szégyellni magam. Nekem most már minden mindegy.
Kedvesem! Egyetlenem, ugye elmehetek, ugye nem haragszol rám? A telefonnal
megzavartál, pedig vártam. Milyen jó lett volna pedig boldognak lenni. Három na-
pom volt. Ezt is köszönöm. Szeretném hinni, hogy szerettél legalább akkor, de ezt
se bírom. Rémes, rémes minden. Az az egyetlen igaz megoldás, amit én akarok.

Még azt kérem — nem lesz nehéz megtenned —, hogy kis Klárát nagyon sze-
resd. Úgyis szereted, tudom, de igyekezz törődni vele mindig, és a bizalmát meg-

nyerni. Szegényke nem is jön most hozzám, mert látja, hogy valami bajom van. Különben róla beszélünk még. Neki nem szabad majd megtudni, hogy én miért nem lehettem mellette. Ugye megértettél, nem vetsz meg és úgy szeretsz is úgy, ahogy eddig?

Most már nem magának írok, egyedül magamnak. Nem engedte, hogy meghaljak. Olyan jó lett volna. Most már csak legyen erőm végigcsinálni mindent. Üres, fásult, zsbbadt vagyok egészen. Néha percekre elmúlik ez, akkor rettenetes élesen fáj minden. Lőrinc sokszor mondta ezekben a napokban, hogy kegyetlen, komisz vagyok. Neki idegen. Pedig emberi, igaz emberi tulajdonság volt, és ez is van bennem. Ha volna erőm csak komisznak vagy csak jónak lenni, mennyivel egyszerűbb lenne az életem. Sokszor, ha jó voltam, örömöm volt benne. Most fáj; olyan borzasztóan szenvedek. Egyik éjjel tudtam felszabadulni, tudtam fenntartás nélkül, szegény és minden más gátlás nélkül szeretni Lőrincet, s ez nekem nagyon nagy boldogság volt. Még az is, hogy ő másra gondol akkor, mikor én vagyok mellette, olyan erős sajnálatot váltott ki belőlem iránta, hogy nem éreztem a magam fájdalmát. Ma ez nincs már meg. Úgy látszik, az a szerelem lehet Lőrinc mellett az egyetlen féle szerelem, amelyik boldogíthat és boldogulhat is. Soha, soha nem volna szabad kívánnom őt magamnak egészen, akkor lehetnék megelégedett. Micsoda rettenetes hatalom az, amelyik meg tudta velem tétetni mindig azt, ami neki jó. Sokszor lázadtam pedig, végül mégis győzött, s én mellé álltam. Annyi keserűség van bennem. A nappalok borzalmasabbak, mint az éjjelek. Nappal minden bántás, ami ért az életben, él, körülöttem kering. Minden elmúlt dolog mostanivá válik, frissé, fájóvá. Talán fájóbbá, mint volt akkor, mikor ért, mert akkor el bírtam nyomni magamba. Éltem csak, egyik napról a másikra úgy, hogy egyszerűen nem gondolkoztam. Most pedig már muszáj gondolkozni. Olyan értetlenül nézem Lőrincet, akiben ma annyi jóság van, hogy bírt velem úgy élni, egész idő alatt. Hogy bírt olyan rettentő sokszor megalázni, idegenek, barátok, rokonok előtt, négszemközt. Hogy bírt megütni, hogy bírt kínozni, hazudni, hazudni olyan borzalmas sokat, olyan rettentő kitartó erővel, állandóan. Istenem, istenem, miért érdemeltem én ilyen életet. Miért nem tudtam soha olyan szerelmet kapni senkitől, mint amelyet én adtam. Pedig nem voltam rossz ember. Rossznak, kegyetlennek kellett volna lennem. Ez vonz. Ez érdekesebb, tudom, sokkal mulatságosabb, változatosabb egy rossz asszony, mint az, aki szeret, s ezért fejet hajt, megbocsát, sőt, még csak meg se bocsát, felment. Nehogy éreznie kelljen a másíknak, hogy tartozása van. Csak öreg volnék már. Egészen öreg, ne kínozna már semmilyen kívánság. Ne érezném, hogy az élet tud adni, de csak másnak. Hogy jó volna szerelmet adni és kapni. Mennyire kívánom én, hogy hihessek annak, akit szeretek. Az kell, hogy magam fölött érezzem emberileg, minden jó tulajdonsága erősebb legyen, mint az enyéem, vagy gonoszsága legyen olyan teljes, hogy engem meggyőzzön. Lőrinc is erős, szegény, a gyengeségében. Nem bírt mellém állni teljes szívével, de arra volt ereje, hogy engem kényszerítsen az ő általa hitt igazság mellé. Elment a levél tőle is, tőlem is. Meg bírtam írni. Azt hiszem, végig is fogom tudni csinálni az egészet. Hinni a saját boldogságomban nem tudok. Nem voltam, nem vagyok és nem is lehetek boldog. Most pedig közel hittem magamhoz. Most se voltam elég erős. A szerelem, úgy látszik, mégse tudja az ember erejét emberfölötti erővé változtatni. Kínlódom tovább. Ha igaz lenne mindaz, amit Lőrinc a megoldástól vár, talán egyszer enyhülhetne a fájdalmam annyira, hogy legalább megelégedetté válhassak. Úgy szeretnék élni, olyan rémeseket szenvedtem már át, mióta élek és soha, soha én nem voltam senkinek a legfontosabb. Nem kíméltek soha, mert Klári erős, ő kibírja, Klári jó, tőle nem kell félni. Szeretéből óvni, védeni engem! Az senki eszébe nem jutott soha. Buta voltam, mert azokat, akik engem szerettek nagyon, én kergettem el magamtól. Megérdemlek mindent. Istenem, istenem, vedd el már az eszemet, nem bírok tovább, úgy fáj a szívem és olyan tehetetlen, gyenge, agyongyötört vagyok ma már, hogy nem bírok verekedni. Mindenki megcsalt, mindig, akit szerettem.

És én hittem abban, olyan hosszú éveken keresztül, hogy a becsületes, kitartó szeretet tud győzni mindenben... Lőrinc hazugsággal, színházzal kezdte és így csinálta mostanáig. Hogy tudott őrjöngeni értem a legelső napokban már. Milyen lángolásai voltak. Nem szerettem akkor még, azt se hittem eleinte, hogy ő szeret... Később már izgatott, jó volt. Reszkettem órákkal előbb, mikor vártam, az izgalomtól. Ő pedig szívében nyugodt, hideg volt. Neki csak szerető kellett, és ennek érdekében játszott... Később szeretett egy kicsit — én talán már nagyon —, látta, hogy jó vagyok hozzá, hogy nem akarom igába törni, hogy jó feleségnek való nő vagyok, elvett. De akkor is úgy győztem nála, hogy formálisan kidobtam egyszer, mikor már nagyon felgyült bennem igazságtalansága, szeretethiánya sértett. Másnap visszajött, könnyörögve, kérve, hogy mégis menjek hozzá, most már ő akarja. Akkor is azt mondta, hogy hiszi, nincs más nő, aki jobb lehetne az ő számára, rajtam kívül. Gyenge voltam, mert szerettem és mert hittem, hogy az én szerelmem mindenre képes lesz. Hittem azt is, hogy Lőrinc olyan kevésbé fog szeretni, és oly sokszor fog megcsalni, hogy szét fogunk válni. Ezt is vállaltam. Összeházasodtunk. Éltünk együtt soká, én kínlódva, ő is biztosan. Megcsalt az esküvőm napján, megcsalt előtte, megcsalt utána. Hazudott, folyton hazudott. Közben itt volt Emy. Kizsarolt, bántott, még ma is ahol csak lehet, ezt teszi, elment. Neki is csak adtam, csak segitettem, óvtam. Jött Bözsi. Őt, éppenhogy csak nem én szültem. Minden gondolatát tőlem kapta, minden jó érzése az enyém, minden szép utáni vágya az enyém. A szavaimat mondja, a cselekedeteimet másolja. Úgy tartottam vissza mindig a bűntől, ahogy anya nem teheti a gyerekével. Elfogadott mindent. Élni nem tud nélkülem, mert nincs talaj a lába alatt, ha én nem vagyok mellette. Itt tudott élni mellettem két és fél éve már úgy, hogy megcsalt, elvette Lőrincet tőlem. El bírta viselni, hogy fájdalmait nézte, amit ő okozott. Hallgatta, hogy szenvedek. Elfogadta, hogy elmondtam sok kínlódásom, amit az ember — én különösen nem szoktam — nem mond el másnak. Én tudtam, hogy szeret, bíztam benne. Tudott így élni. Nem segített rajta az én erőm. Nem fogtam a kezét, nem szidtam, győzött benne a rossz. Most már olyan tökéletesen rossz nem tud lenni, hogy ne fájjon neki, de olyan jó se, hogy le bírja győzni magában. Lőrinc úgy érzi, hogy megtisztult most. Azt hiszi, lesz ereje a barátságra csak, és lesz ereje arra, hogy csak engem szeressen. Nem tudom. Azt szentül hiszem, hogy Bözsi nem szerelmes Lőrincbe. Sohase volt. Érzékei vannak csak. Lőrinc pedig, amit Bözsibe az érzékiségen felül szeret, az úgyis én vagyok. Ha mindent le lehetne kaparni róla, amit én ráraktam, akkor maradna egy kedves, üres játékszer Bözsi, aki igen alkalmas lehet a szerelmeskedésre, de másra semmire. Lőrincnek pedig ez kevés. Sőt, biztos, hogy már rég semmi se lett volna, ha Bözsi Bözsi és nem Klári is, mert rég megcsalta volna. Ezt pedig a Lőrinc hiúsága el nem viseli. Tisztábban látom Bözsit, mint magamat. Lekaparni róla magamat már nem lehet. Lehámlana, legalábbis nagyon sok róla, ha elhagynám, de ma már kínlódna. Nem soká, ez is biztos, mert olyan könnyelmű tud lenni, hogy az páratlan. Nem fogom elhagyni. Milyen rettentő súlynak érzem magamon ezt a feladatot. Még egyszer megpróbálok hinni Lőrincnek. Most, amikor felszabadultnak érzi magát, talán könnyebb lesz neki jónak lenni. Hogy szeret engem nagyon, ezt ma már biztosan érzem, de amíg az én szenvedésem nem tudja meggyógyítani, addig boldogok ketten együtt nem lehetünk. Hogy fáj nekem az ő gyöngesége. Hogy tud még ma is — amikor pedig eldöntötte magában, hogy én vagyok számára a fontosabb — áldozni engem. Bözsit meg kell menteni, Bözsi kell, legalább barátnak. Én néztem, én segítem őt, én legyek angyal. Milyen szívesen lennék. A szerelmem akarja az ő nyugalmát, boldogságát, de ma már a magamét is akarom. Ember vagyok, ugyanúgy van húsom, vérem, mint neki. Rémesen fáj az a nagy gengédség, amivel körülfogja Bözsit, s amit én soha nem kaptam. Engem nem kellett védeni. Klári jó, Klári erős, ő úgyis megmaradt tisztán, és neki. De Klári ember és nem teljesen csak jó és erős. Ha Lőrinc ismerne, a jóságomra tudná, hogy akkor számíthatott volna a legtöbbit, s ezzel használt volna Bözsinek is a legjobban, ha teljes szakítást hoz létre. Akkor sokkal teljesebb szív-

vel tudtam volna felé fordulni, és segíteni neki. Így is megteszem, mert megígértem, és mert sajnálom is szegény teremtet, de a mi ügyünknek — ami mégis a legfontosabb nekünk — árt ez a megoldás. De én nem kérek semmit. El fogom viselni, hogy fájjon, ha látom a gyöngédségeit másnak adni. Mindent el fogok viselni, mert hiszen én erős vagyok. Uram isten meddig, meddig kell még kínlódnom. Milyen jó lett volna meghalni, de még ezt se tudtam megtenni, nehogy ártsak neki. Lőrinc erős, mégiscsak. Erős az önzésben. Nem engedi, hogy a szeretet, vagy számalom úrrá legyen rajta. Lehet, hogy Bözsínél ez is másképp van, csak velem ilyen. Elment ma is, itthagytam magamra, pedig tudja, hogy a nappal szörnyű, hogy én itthon borzasztóan érzem magam. Addig bírom viselni ezt a sorsot jobb szívvel, amíg mellettem van, beszél, de szeretettel beszél, nem gorombán, durván. De nincs arra ideje, hogy meggyógyítson, mert dolgoznia muszáj. Egyetlen, igaz szerelme Lőrincnek az irás és mi nők, én is, csak segítői kell, hogy legyünk a munkában. Ezt akarja ő s ha ezt kell keresztül vinnie, kegyetlen is tud lenni. Pedig most nagyon szeret engem. Meg tud-e tartani? Most már neki is védenie kell engem, vigyázni rám. Nem vagyok olyan erős, mint voltam...

Most olvastam a Kalibán-kötetet. Le kell írnom egy szakaszt az egyikből:

*Lelkem meghervadt, senki barát
nem hallja már szavát;
kék árvíz: jön az est, —
meghalnék örömemet.*

Azért szeretem, mert fáj neki, hogy társtalanok az örömei, pedig, jaj, társtalan vagyok én is! Jó volna közös hit, szeretet, hiába, hiába: nem lehet. Maga nem hitte akkor, hogy lehet közös hit, szeretet, ma nem merem hinni én.

Wagnert játszottam. Eddig soha nem élveztem olyan tisztán, mint ma. Azért volt, mert ez a zene is elvette eddig tőlem Lőrincet. Mindig fáj, ha operából hazajövet láttam az őszinte élvezetet, örömet rajta. Mindig irigykedtem a zenére, miért ő nyújt neki nagyobb örömet, mint én. Most — lehet, hogy nem igaz — úgy hiszem, együtt fogjuk tudni élvezni a zenét is. Most át fogom tudni adni magam, ha zenét hallok, teljesen a hatásainak, mert nem fog kínozni az az érzés; jobban szereti a zenét is, mint engem. Most ez a zene megszabadított attól a csúnya érzéstől is, hogy rosszul esett Lőrinc elmenetele ma. Dolgoznia kell elsősorban, nekem pedig meg kell tudnom szereznem őt magamnak egészen. Igen, el kell tudnom viselni a múltat, és ezt a borzasztó jelent is, ha nem bírom, semmit sem érek el, pedig én mindent akarok...

*

Szabó Lőrincné levelei

Budapest, 1928. augusztus 14.

Kedveském,

valami borzasztó nagy szégyent érzek. Azt mondta: gonosz vagyok a lelkem mélyén. Istenem, nem akarok gonosz lenni! Lőrinc, nagyon kérem, ha tényleg szeret, segítsen nekem most még egy kis ideig. Ne legyen kíméletlen hozzám, mikor azt hiszi, hogy bántani akarom, magamat kínozom elsősorban. El fog minden fájdalom csitulni, magában is, bennem is, addig, addig vigyázzon rám! Nem bírunk elmenni egymástól úgyse, nem tudok maga nélkül meglenni s úgy érzem, maga se. Olyan rettenetesen félek, édes szívem, olyan alázatos vagyok most; látja, kérek, könyörgök, legyen jó, türelmes, ne higgye a fájdalmam gonoszságnak. Mit csináljak,

ha fáj, borzalmasan fáj, hogy nem vagyok olyan egyetlene magának, mint maga nekem. Ne higgye, hogy nem tudom, maga milyen terhet vett magára. Tudom, hogy jónak kellennem; ez az egyetlen út magához. Az eszem olyan világosnak, megoldhatónak lát mindent. Olyan biztos vagyok abban, hogy nekem maga mellett a helyem ma és mindig. Nem érti meg magát ennyire senki, mint én. Hiába rázza a fejét! A cselekedeteim nézze, szívem, ne az ideges, legyöngült állapotomra hivatkozzon. A jónak az akarása is majdnem jóság. Maga is mondta. Jó akarok lenni, segíteni akarok magának. Akármilyen ideges állapotban vagyok is, az igazi kívánságom ez. Igyekszem ideges se lenni, de ha mégse tudnék uralkodni magamon, szeressen olyankor le, csendesítsen le, hogy ne meredjek kövé. Maga erősebb, mint én, sok dologban, segítsen nekem. Sok megoldást elgondoltam ma éjjel, és nem tudok mást tenni, mint maradni, magával kínlódni ma még, és remélni, kívánni azt a jobb jövőt, ami nem csak nekem, hanem magának is, én annak a szegény kicsi gyereknek is boldogságot adna. Ilyen rettenetes nagy bűn az, hogy boldog szeretnék lenni, s ha veszélyeztetve látom, kétségbeesek? Magának jobb; férfi; nem csak szerelem létezik az életében, hanem, ha elveszik magától, még mindig megmarad a legfontosabb, legparancsolóbb dolga: a munkája. Az meggyógyít, felejtet mindent. Látja, azt hittem, írni fogok tudni, és nem megy. Annyira meg se közelíti ez a sok üres szó azt, amit el akartam mondani. A borzasztó rémületemet, félelmemet szeretném megmutatni, de nem bírom. Azzal, hogy kimondom, már félig ittlévőnek, közelinek érzem. Nem akarom elveszteni magát és magunkat. Szeretném kiáltani, hogy fogjon, erősen fogjon, mert elveszek, és nem jöhetek vissza többé. Édes, kedvesem, miért is kínozzuk egymást? Miért nem bízunk egymásban? Érezni érezzük mind a ketten, hogy üres volna az élet egymás nélkül. Ne meneküljön maga a testi bűnhöz, még nem veszttem el, még tartom a kezét, még tudom mondani, hogy a testiség nem minden, hogy van más is: munka, kötelesség, jóság, gyerek, feleség, hogy szerelem is van, hogy adni akarok magának sokat, mindent; meg akarom számszorozni magam, hogy elég tudjak lenni. Olyan életet akarok teremteni magának, hogy ne érezze lemondásnak a lemondást, hanem örülni tudjon majd a cserének. Kedveském, ugye ez mind önzés is, mert ez mind nekem is, sőt, nagyon is jól volna. El akarok bírni mindent, mert nagyon szeretem magát. Soha, soha nem mondtam senkinek ilyen fájdalmasan erős, nagy érzéssel, hogy szeretem. Teher, ugye teher? Nem szabad hordani ezt a terhet magának, csak addig, míg maga is azt hiszi, hogy szeret. Miért is szeretem? Nem tudok mást tenni: szeretem, szeretem! Lassan eljutok odáig, hogy mindegy lesz már mit csinál velem, csak mellettem legyen. Ezt lehet még büszkeségnek nevezni? Hol van már az én régi gögöm, vagy azért kell így kínlódnom, mert gögös voltam? Most érezteti az élet velem, hogy mi az, fejet hajtani, porba csúszni. Már nem tudok mást. Fetrengék a földön és várom, hogy mi lesz, feleml magához, vagy továbbblök. Nem érzi, hogy minden a maga kezében van? Nekem csak kívánságom van, vágyam maga után. Nem érdekel semmi, nem fontos semmi, csak maga és mindig maga. Hogy lázadozik bennem a régi Klára: meghalni inkább, mint bevallani, mint szerelmet könyörögni. De nekem már mindegy! Mit csináljak a büszkeségemmel, ha bele kéne halnom? És mit csináljak akkor, ha nincs szerelem számomra? De ez nem lehet! Nem lehet, hogy ilyen erős érzés ne váltsa ki magából is. Olyan sokszor meg bírtam tagadni a szerelmet, most ezerszeres erővel érezteti hatalmát. Összeomlott minden erőszakkal magamra szedett páncélom, amiben hittem, hogy már nem is külsőség, hanem én vagyok; leszakadt rólam. Ezért vagyok most ilyen támoalgó. Nincs semmi alapom. Kapkodok ide, kapkodok oda, végül összeomlok. Milyen könnyű volna élni, ha maga csak engem szeretne, magához húzna, megnyugtatna, biztosítaná az életünk, a szerelmünk. Nyugalom kéne! Ugye jut még nekünk is belőlük? Ugye bízik maga? Ugye igen? — Elolvastam újra a versét. Ez is olyan nagyon szomorúvá tesz. Ne meneküljön vissza oda, ahonnan meg akart szabadulni. Próbálja meg — most nem magamért mondom csak — ezt a másik életet. Próbáljon meg gyönyörűséget találni a jóságban. Tegnap, maga magyarázta nekem az aláza-

tot. Nem tudta, hogy én már rég milyen alázatos vagyok, s hogy csak kísértetni jár vissza a büszkeségem. Most én kérem magát, legyen erős, tartson ki a megkezdett úton. Rá fog jönni, hogy a hír nem minden, hogy milyen rengeteg gyönyörűség van itt is, és mennyire jobb állandóan érezni az önnönmagával való megelégedést, mint pillanatra a jót, s utána kínlódni. Nem tudok erről helyesen beszélni, mindig azt hiszem, maga ezt is önzésnek fogja mondani. Igaz, mindenre, ami magával kapcsolatos, mondhatja. A legtisztább szívvel merem mondani ezért, hogy hiszek abban, hogy maga — akár velem marad, akár külön akar élni — boldogabb lesz, többet, szebbet fog tudni dolgozni, ha becsületesen, nyíltan, tisztán él. Olyan sok jóság van magában, hogy az ilyen ember legyen csak jó egészsen, és ne akarjon más lenni. A jóság nyugalmat ad, munkakedvet; a másik elvonja mindentől. Olyan sokat kellene tanulni, dolgozni magának. Meglátja, most jobban fog tudni! Ne sajnáljon semmit. Keresztülvergődünk minden bajon, ott túl. Kezet fogunk és dolgozunk. Engedje, hogy munkának nevezem a segíteni akarásom. Olyan sokat tapasztalt már Lőrinc, láthatta, hogy csak kínlódás volt mindennek a vége. Ne akarjon úgy élni tovább. Próbálja csak meg, milyen jó dolog adni, adni a szeretetet, látni, hogy örülnek neki. Hogy boldogok maga körül. Kedveském, próbálja hinni, hogy a csere, amit csinál, nem rossz, hogy itt több örömet fog kapni, mint kint a világban, mert ez állandó, mert itt maga a legtöbb nekünk, a legfontosabb. Muszáj folyton szegény kis pocokra is gondolnom. Mondom csak úgy: nekünk, s ő, szegényke, nem is sejti, hogy mi van velünk. Várja a szerdát, örül apunak, anyunak, és nem tudja, hogy apu elveszthető, apu szeret minket, de apu szenved; hogy anyunak talán a legokosabb volna meghalni, de nem szabad, mert akkor apu azt hiszi róla, hogy gonosz. Szegényke nem tud semmit. Ő is, az én vétkem! Ha nem kívánom annyira a világra, mennyi bajtól szabadítom meg. Milyen súlynak, felelősségnek érzem az ő életét. Ha nem fogom tudni megóvni? Ha nem bírok majd élni addig, amíg neki szüksége lenne rám? Lőrinc, Lőrinc, nekem csak egy utam lehet: kitarítani. Magához köt a szerelmem és a gyerek is. Ne higgye, hogy azért mondom, mert hatni akarok magára a gyerekekkel. Nem! Érzem is, amit mondok és hiszem is. Nem tudom, van-e értelme ennek a levélnek, megírtam. Szegénykém, ne haragudjon rám, ne gyűlöljön, ne érezzen idegennem. Nincs magának nálam jobb, hübb embere. Ez is valami, ha nem is minden, ugye szívem? Nem fog komolyan venni? Kinevet? Nem hiszi el, amiket mondtam? Ha semmit se hisz is el, azt az egyet elhiheti, hogy jobban még senki se szerette magát.

Klára

*

Budapest, 1928. szeptember 11.

Hogy mit akarok leírni, nem tudom. Nekem tulajdonképpen nem szabad semmit se mondanom többé azután, hogy visszaadtam magának az életet. Az Élet! Ez az élet magának! Az én halálom jelenti a maga életét. Így van. Nem halok meg fizikailag, legalábbis saját kezemmel nem fogom megölni magam. De lehet életnek nevezni azt, ahogy én vánszorgom át az egyik napot a másik után? Rettenetes, minden olyan rettenetes, hogy gondolkozni se tudok már. Elolvasta a levelem, még tegnap este. Nem jött át szólni hozzám. Éjjel egyszer mégiscsak átjött, mikor látta, hogy ég nálam, mikor hallotta, hogy én még mindig járkálok. Hozzám jött, megcsókolt, megölelt és visszament. Ma reggel, mikor bementem kelteni, azt kérdezte: aludt? Valamit feleltem én. No most fordítva lesz minden — mondta maga. Eddig se aludtam — feleltem én. Ezzel vigasztal — mondta maga. Ennyi volt az egész. Később, amikor már reggeliztünk is, én lefeküdtem a díványra, maga hozzám jött, megölelt újra, megcsókolt, félig sírva, félig nevetve, s azt mondta: Klárikám. Elfogadott mindent. Tudtam, hogy így lesz, de mégis, mégis megáll a szívem vereése is arra a gondolatra, hogy most mi lesz. Jön Bözsi haza, nem mintha a jelen-

lététől jobban félnék, mint a távolságtól. A távolság talán még erősebbé tudta tenni a kívánást. Hogy fogom tudni viselni, ha majd jön és elmeséli, hogy ezzel volt, azaz volt, hogy próbálta Bözsit újra rávenni a folytatásra. Hogy fogok tudni élni tovább? Nem fontos! Így se lehetett volna már élnem. Nem bírtam a szenvedését nézni. Micsoda megaláztatásokon megyek én még keresztül. Meddig fogom bírni ezt az utálatos, nyomorult, kegyetlen életet? Kinek kell az, ebben a világban, hogy így megkínlódjak minden napért, amit élek. Még csak nem is akarok pedig élni. Meghalnom se lehet, pedig de szeretnék. Megszabadulni már egyszer végre. Meghalva talán van béke, van nyugalom. Talán ott már csak nem érez az ember? Milyen nagyon megvetem magam, milyen rettenetesen utálok magam, hogy ilyen kevésnek születtem. Egy embert nem tudtam megtartani magam mellett még akkor sem, amikor pedig olyan nagyon szerettem. Ilyen nagyon kevés vagyok, hogy hogyan, bár minden erőm rátettem erre a szerelemre, még akkor is kevesebb tudtam lenni, mint Bözsi! Ide jutottam! Bözsi, az én ellenfelem? Mindent én adtam neki, mindent tőlem kapott, kevés volt, Lőrinc is az övé lett. Vigye, menjenek, ne lássam már őket többé soha. Miért nem pusztulok el? Miért nem égek már el teljesen? Olyan lassan, olyan sokáig bírok ki mindent, hogy ez a szívósság is undorít. Miért próbálok remélni még akkor is, amikor már más rég világosan lát? Miért hiszem még ma is, hogy Lőrinc szeret engem, miért akarok innen erőt meríteni magamnak? Undorító; koldulni, kérni, attól, éppen attól, akinek én mindenemet adtam. És még hozzá boldogan és büszkén. Emelni akartam állandóan, segíteni neki élni, segíteni ahhoz, hogy dolgozhasson. Megkönnyíteni minden módon az életét. Hiába minden, minden kevés volt. El vagyok dobva, nem kellek. Anyának vagyok csak jó, ápolónak, megértőnek, gyóntatónak, vigasztalónak, de szerelemre, arra már nem, arra nem én kellek, arra más jó. Nincs igazam biztosan most se. Megőrülök már. Nem tudok gondolkozni se józanul, se másképp. Kapkodok, segíteni akarok, sajnálom őt, sokkal, nagyon sokkal jobban, mint ahogy magamat valaha is sajnáltam, és akkor, amikor odaadom neki azt a megoldást, amit kért, akkor mégis belebelegszem, akkor mégse ad örömet az, hogy legalább neki jó lesz most már. Ha ugyan igaz ez, hogy jó lesz? Ma mindenestre könnyebben, vidámabban tudott beszélni. Ma nem volt olyan rettenetes az arca, amitől a világból tudnék kiszaladni. Istenem, ha vagy, de hát miért volnál, nem vagy. Nem tudom mit mondjak, csak halhassak már meg. Ilyen borzasztó kínlás se elég arra, hogy az ember elpusztuljon? Még mindig van erő bennem, ami élni hagy? Pedig olyan gyengének érzem már magam. Felemelkednem egyik helyről a másikra nagyon nehéz. Mindenem fáj, és mégis élek. Szegény gyerekek se tudok törődni úgy, ahogy kellene. Semmi nem tud érdekelni. Bámulok bele a világba, várom Lőrincet haza, ha megjött, félek tőle. Mit fog mondani, mit fogok észrevenni rajta újra. Hogy néz rám. Milyen hideg. Jaj, és jaj, mást már mondani se tudok. Sírok, de semmi értelme nincs a sírásnak. Nem könnyebbülök meg tőle, nem jó. Erőtlenség ez is. Folyik csak a könnyem, jóformán folyton, mint egy örültnek, aki már nem tud uralkodni magán soha. Nem várok már semmit, és olyan nagyon félek, hogy nem fogok tudni mindent úgy elvégezni, ahogy vállaltam magamban. Meghalnom kellene, vagy olyan erőt szereznem, hogy haszna legyen legalább nekik az életemből. Kedves Lőrinc, ha maga csak sejtené is, hogy mi voltam én magának! Ha csak sejtené is, hogy milyen egész ember lehettem volna most én, és hogy milyen rettenetes visszanyomni minden indulatomat, ami ki akar törni belőlem, élni akar, mert még meg se születetett egészen. Nem lehet. Elolvastam újra azt a levelet, amelyet már megírtam. Elküldöm, bár talán nem is helyes. Lehet, hogy maga nem tud ott messze világosan gondolkozni, s elszomorodik újra. Nem akarom, hogy búsuljon, de talán nem baj, ha tudja, hogyha hazaér, itt engem nem talál rózsás hangulatban. Nagyon megváltoztam. Most, ha arra gondolok, hogy megjön, szinte örülök. Tudja, hogy én mindig azt szerettem, hogy minden, ami már elindult, valahogy intéződjék el hamar. Nem szeretem a lógó ügyeket. A mi dolgunk végleg csak itthon intéződhet el, hát legyen minél gyorsabban itt az az elintézés. Hogy mit értek ez alatt a szó alatt

elintézés, igazán nem tudnám megmagyarázni. Talán csak egy világosabb látást jelent az az én számomra. Lehet, hogy még ezt sem. Tulajdonképp nem várok magától semmit, nem várok Lőrincről semmit, nem várok már magamtól se semmi megoldást. Hagyom, az élet menjen — lehetőleg gyorsan — tovább, történjen akármi, mindegy. Mindenkinék teljes joga van az életéhez, magának is, Lőrincnek is, nekem is persze, de én nem akarok harcolni semmiféle eredményért. Nekem soha se kellett semmi, amit ki kellett erőszakolnom. Magától se kell a szeretete, ha az nem magának jó elsősorban. Nekem nincs szükségem senkire. Még mindig hiszem, ilyen hiú vagyok, látja, hogy magának, Lőrincnek szegény kis pocokknak is tudok, tudnék segíteni, de nekem nem kell egyiküktől se semmi. Főleg nem kell egyikük sajnálata sem. Ez nem, hogy nem kell, hanem egyenesen sértene, és csak még nehezebbé tudná tenni az életemet.

*

Szabó Lőrincné naplója

1828. OKTÓBER 9—OKTÓBER 31.

1928. október 9., este

Rettenetesen fásult vagyok már. Egyszer-egyszer jön rám valami borzalmas fájdalom. Összeszorul a szívem, lélegezni nem tudok pillanatokra, s úgy érzem ilyenkor, most, most rögtön meg fogok halni. Persze, nem halok meg, élek tovább. Még mindig élek, még mindig bírom, még mindig elég, hogy rám mosolyogjon Lőrinc, és én megvakuljak tőle, és tudjam elnyomni a szörnyű valóságot. Mindig felébredek újra ezekből az öncsalásokból, és mindig újra tudomásul kell vennem, hogy Lőrinc tud olyan szerelmese is lenni nőnek, amilyenre én vágytam mindig. Ha ez van a fejemben, akkor az élet nem élet többé nekem. Lőrinc mindig azt magyarázza nekem, hogy csak úgy szabad öngyilkosnak lennem, ha tőle előbb elválok, három évig élek még, s azután halok meg. Azt nem hiszi ő, hogy ha az ember öngyilkos lesz, azt azért teszi, mert nem tud tovább élni? Amíg én arra tudok gondolni, hogy mi lesz vele és a gyerekekkel, addig tudok élni is. Lőrinc önzőnek, gonosznak tart, azt hiszi, én nem akarom látni az ő szenvedését, csak a magaméval törődöm. Én mondhatnám ezt fordítva, de nem mondom. Nem akarom ma már azt hinni, hogy ő velem nem törődik, azt gondolom csak, hogy az ő szenvedése is olyan nagy, hogy nem tud velem törődni. Nem tudja meglátni, hogy menyire vagyok összetörve és hogy mindenhez, amit teszek — amit ő semminek szokott nevezni — milyen nagy erőre van szükségem. Ma reggel is azt mondogatta nekem, hogy ne akarjam az ő érzését Bözsi iránt lebecsülni, kisebbiteni, számoljak csak, mint nagy érzéssel, vele. Igen, ez mind nem volna baj, ha engem ki tudna kapcsolni az érzéseiből. Én úgyis le akarok Lőrincről mondani egészen. Mostanában gyakran érzem már azt, hogy nem is szeretem olyan nagyon, mint augusztusban. Talán jó is, hogy Lőrinc akkor nem tudott nekem segíteni felszabadulni, ma még nagyobb lenne bennem ez a szerencsétlen szerelem. Nem kell nekem! Vasárnap éjjel, miután előzőleg már jól kísírtam magam itt bent, kimentem Lőrinchez, megkérdezni, miért is nem jó hozzám, dacára annak, hogy délután újra megállapodtunk abban, hogy újra kezdünk még egyszer kiszabadulni ebből a szörnyűségből. Lőrinc jó volt hozzám, magánál is tartott. Nem akartam vele maradni, mert előzőleg magamban azt határoztam, hogy nem fogok többé vele élni. Nem kell a szerelmeskedése, ha nem tud hozzá szerelmet is adni. Mióta tudom, hogy mást tudott simogatni, csókolgatni, azóta szégyenlek minden együttlétet, mert úgy érzem, velem vagy azért van, mert azt hiszi, nekem kell, vagy azért, mert éppen kéznél vagyok.

Ilyesmiket makogtam is neki, megmondtam, hogy erről írtam egy levelet is, de eldobtam stb. stb. Lőrinc valahogy félreértett teljesen. Azt értette a beszédemből, hogy én a szabadságát adtam neki vissza abban a levélben. Ennek a hitében olyan meleg szerelemmel volt velem ezen az éjjelen, ahogy még soha. Sajnos, vagy talán szerencsére, nem tudtam hinni a szerelem valóságában, s ez tette, hogy nem lehetett mégse teljes egybeolvadás ez az együttlét se. A vége felé értettem csak meg Lőrincet, hogy miket értett ő, és nagyon sajnáltam szegényt, mikor kénytelen voltam kiábrándítani. Hiszen, legyen ő szabad, csak engem hagyjon akkor ki. Nem akarom én őt magamhoz kötni, de az osztozkodásban nem tudok részt venni. Arra is képes tudnék lenni, azt hiszem, hogy azért maradjak vele, legyenek továbbra is jó barátja, segítője — már amennyire tudok, ha szerelem nélkül maradok vele együtt. Tisztázódna már valahogy minden, jó volna. Összedőltem bennem az egész világ, amit építgettem olyan hosszú évek óta. Új világot nem tudok már építeni magamnak. Nincs semmi önbizalmam, vége Az erős Klári összecsukszott, összeesett, mire feltápáskodtam, már csak egy rokkant ember botorkált a régi erős, bizakodó helyett. Teljesen összezavarodtam. Nemcsak Lőrinc és Bözsi a problémám, hanem — talán elsősorban — saját magam. Az emberek állandóan szidtak, szidnak. Lőrinc állandóan lebecsül, hibákat lát minden szavamban, minden cselekedetemben; amikor én azt hiszem, helyes, amit teszek, jó vagyok pl. Bözsihez, akkor jön Lőrinc és megmagyarázza, hogy minden hibás elejétől végig, engem nem a szeretetem vezet, nem a jószágom, hanem az önzésem, a hiúságom. Eleinte tiltakoztam, kétségbeestem azon, hogy mennyire nem ért meg Lőrinc, ma nem tiltakozom, hanem mind jobban és jobban elhiszem, hogy igaza van. Ma még csak azt nem értem, hogy ha én tényleg ilyen semmi, senki vagyok, ilyen üres, hiú, önző, gonosz lény, akkor miért van rám neki mégis szüksége? Ha szerelmes volna belém, nem csodálkoznék, hiszen az ember nem érdem szerint szerelmes. Nem értem, itt valahol van még valami hiány az én meglátásomban. Talán tisztázódik ez is idővel. Nem értem, miért mondogatja Lőrinc folyton azt, hogy én Bözsivel nem bántam helyesen. Lefelé beszéltem vele, lepiszkoltam, kis férégként kezeltem stb. Itt még nem tudom azt látni, hogy neki volna igaza. Nagyon is úgy érzem, hogy igen-igen jó voltam Bözsihöz, és túlbecsülő. Nagyon is félre tudtam tenni ebben az esetben a saját kis porszem személyemet. Nem is akarok gondolkozni Bözsin most, nem akarok írni az ő személyéről. Sajnálom őt ma, pláne, hogy nem érkezett meg idejében, ahogy írta. Még aggódom is érte. Inkább én haljak meg, mint ő. Lőrinc biztosan úgy érezné, ha Bözsinek valami baja lenne, hogy én kívántam neki a rosszat, hogy én vagyok az oka. Ha már így is, úgy is gonosznak lát, legalább legyen valami értelme az én számomra is, és legalább haljak meg. Ha a halálomért fog gonosznak érezni, abból én már nem fogok semmit se érezni. Szegény gyereke, nem lett volna szabad ilyen könnyelműnek lennem. Nem lett volna szabad a világra hoznom őt, hiszen már akkor tudtam, hogy Lőrinc nincs velem teljes lélekkel. Gyereket pedig csak akkor szüljön az ember, ha mind a két fél kívánja, ha összetartozónak érzik magukat. Hogy van jogom nekem vagy neki, a gyerek életét rontani, ha már megszületett? Nem azt tesszük-e pedig mind a ketten? Nem borzalmas bűn az, hogy Klára állandóan azt figyel, apu jókedvű-e, nem fog-e rögtön kiabálni, anyu miért sír folyton. Nincs neki pajtása; szomorú, hogy én nem bírok játszani, sétálni, beszélgetni vele, még a ruháival se bírok úgy törődni, mint ahogy kellene. Kedves, édes gyereke, meg fogsz-e bocsátani nekem valaha? Mindenért én volnék a felelős, nem tudom teljesíteni a kötelességem. Lassan, hacsak igen gyorsan végem nem lesz — teljesen érzéketlen leszek. Mennyire tud, főleg tudott fájni Lőrinc nagy hidegsége. Mindig én bújok hozzá, mindig én dörgölöztem hozzá, ő legfeljebb hagyta magát szeretgetni. Néha még ki is csúfolt, mondván, hogy nem sóhajtozni kell és csókolózni, hanem cselekedni! Maga pedig semmit nem tett értem soha! Ezt mind mondta, sokszor mondta. Ha így látta, így érezte, akkor az ő számára ez az igazság. Nincs is tovább. Én rosszul csináltam mindent. Mindennek én vagyok az oka! Minden úgy van jól, ahogy van, és mindent megérdemeltem. Ha csak az jut az eszembe,

hogy az én szerelmes leveleimet kint hagyta, nyitva heverni az íróasztalán, ugyanakkor a legnagyobb kímélettel kezelt mindenki mást, a legnagyobb gyöngédséget, megértést várta tőlem. Istenem, segíts és ne engedd, hogy most mindennek a végén még gonoszabb legyek! Tudjak jó lenni hozzájuk, ha már az életemnek úgyis vége van. Csak féltém Lőrincet, mert ha én már gonosz vagyok, aki pedig csak a javát akartam mindig, mit fog szenvedni, ha majd olyan nő mellett fog élni, aki a saját énjét helyezi előre elsősorban. Én hibázhattam, sok gonosz cselekedhettem, de a szándékom Lőrinc felé mindig jó volt, mindig azt akartam elsősorban, hogy neki legyen jó. Ez így igaz, ezt csak én tudhatom. Az első és utolsó önzésem, amiről tudok tudatosan, most volt, amikor a szerlelem olyan kicsi tudott csak lenni, hogy magamnak akartam őt egészen, és nem tudtam örülni, hogy más volt az, aki egészen „különleges” módon hatott rá, aki mellett jó tudott lenni, akinek halálával tartozik. Nem tudtam örülni, hogy az én szerlelem semmit se tudott nyújtani neki akkor se, amikor én teljes szívvel-lélekkel voltam mellette és érte. Miért voltam olyan gyenge, hogy ha már be tudtam venni a mérget, miért mentem búcsúzni, miért akartam egy jó órát szerezni még magamnak, túl volnék rég mindenben. Nem kellene szenvednem se Lőrinc más iránti érzései miatt, se a magam iránti utálat miatt. Most is úgy zúg a fülem, fejem, úgy ver a szívem, olyan istentelen rosszul érzem magam. Ha azt kérdelem, ki törődik velem, ki jön éhözöm szeretettel, akkor Lőrinc azt feleli, hát én nem szenvedek, hát hozzám jön valaki, hát velem törődik valaki? Hiába mondanám, hogy nincs igaza, mert amíg én a magam gyenge módján vagyok vele, és nem azt mondom neki, hogy légy szabad, s azért én is szeretlek, addig én önző vagyok, addig a segítségem nem segítés, a szerlelem is csak olyan közönséges szerelem, amilyen lépten-nyomon akad akárhány. Neki is igaza van; én nem vitatom el. Jön majd az idő és elrendez, megold mindent, csak nagyon lassan. Istenem, már írni se tudok, ülni se, olyan rosszul vagyok. Lőrinc nincs itthon, dolgozik valahol. Haza fog jönni, és nem fog hozzám jönni szeretettel, nem lehet azt erőltetni, én hiába vágytam utána. Pedig könyörögtem is érte, mert ez erőt tudott volna adni. Minden hiába, én elvesztem!

ugyanaznap éjjel $\frac{1}{2}$ 3-kor

Hazajött Lőrinc $\frac{1}{2}$ 2-kor. Dolgozott a Barossban tizenegyig, azután Ödönnel ült. Bözsiről beszéltek stb. Hozzám jött az ágyba Lőrinc, mellém feküdt, mint egy kő. Minek, minek? Sugárzik belőle a hidegség. Nem a szerelmeskedés az, ami hiányzik, hanem ennek elmaradása amit jelent Lőrincnél, az a szomorú. Azért élek csak itt mellette, hogy megutáljon. Minden bajának bennem keresi az okát. Meg is találja! Ezért éltem eddig, ezért szerettem, ezért túrtam el mindent, minden ezért volt. Ez az eredmény! Gyűlölöm magam! Nem ért semmit az egész életem. Nem adtam neki semmit, nem segítettem neki semmit, és még csak a magam hasznára se értem el semmit. Se az önzésem, se az önfeláldozásom nem volt eredményes. Nem tudtam angyal lenni, és nem tudok bestia se lenni. Nem tudok meghalni se, mert még mindig sajnálom Lőrincet és a gyereket. Az eszem menne már el teljesen, hogy ne tudnék gondolkodni. Biztos, hogy nincs isten, lehetetlen, hogy ha volna, az nézni tudná ezt a sok gyötrődést, és ne oldaná meg valahogy. Nem bírom már. Nincs is kívánságom már semmi más, csak nem érezni. Nem érezni Lőrinc szenvedését és nem szenvedni még emiatt is. Érezni, hogy Lőrinc szemében én vagyok a „büntetés”, a „bosszú”, én vagyok minden rossznak, ami őt érte, az oka. Bennem csalódott egyedül. Minden nő adott örömet, mindegyik tudott jó emlékké válni, csak én vagyok a gyötrődéseinek kútja. Miattam van minden baja. Megszabadítani és megszabadulni! Pokol itt minden! Reszketek a reggeltől, reszketek az estétől. Rémes, ha nincs velem és rémes, ha itthon van. Félek minden arcrándulásától. Minden mozdulata az én gonoszágom, önzésem következménye. Pokolra való szörny vagyok. Oh, hogy utálok magam! Miért nem tudok legalább most, a végén lemondani már róla egészen? Az én számomra úgyszincs már Lőrinc. Minden újabb pillanatig tartó hitem, öncsalás csak. Vége, mindennek vége az én számomra. Nem

csak azért, mert Lőrinc nem szeret úgy, ahogy az nekem kellene, hanem, mert nem hiszek magamban többé, elvesztettem az önbizalmam teljesen. Nincsen semmi vágyam egy új élet, vagy egy új szerelem után. Nem érdekel többé engem semmi. Nincsen semmi vágyam. Az emberektől borzadok. Úgy félek tőlük, mint kis Klára a sötétből. Ő csak az ismeretlentől fél még, én már az ismerttől. Ők az életrevalók, nekik jó, én hagy menjek valahová a fenébe. Nem kellek én senkinek, ma nekem se kell már senki. Nem érdekel, nem érint senki szeretete, senki gyűlölete. Még Lőrinc tud valamennyire hatni rám; de ez is úgy megcsappant. Az érzékiségem is elnyugodott nagyon, nem kínoz most már állandóan, sőt, csak ritkán. Elmúlik tőlem lassan minden. Vége lesz minden fájdalomnak is egyszer csak. Aludni volna jó mindig. Ezt se tudok már hónapok óta. Ha elalszom, úgy ébredek, mint aki a halálra nyitotta ki a szemét. Irtózva, félve, mit hoz a nap? Szegény Lőrinc, az a nagy sajnálat, amit majdnem a mai napig éreztem iránta, az is csökkent. Ma is sajnálom még —, hiszen ez az egy dolog tartja bennem még a lelket, de ez már nem is hasonlít a régi érzéseimhez. Egy érzésem sincs már, ami úgy meg volna teljességében, mint még csak egy-két héttel ezelőtt is. Bomlik bennem lassan minden. Nem érdemes visszatartani bennem semmit, a célok, amik tudtak erőt adni, olyan elérhetetlenekké váltak, hogy olyan messzeség nem csalhat engem se meg, nem tudom elérhetőkné látni őket. Az írás se tud megnyugtani már, nem érzek megkönnyebbülést. Nem tudom viselni az egyedüllétet, itt a szobámban becsukva lenni is borzalmas. Menekülni, ordítani szeretnék. Ha bemegyek Lőrinchöz, akkor alig várom, hogy kikerüljek tőle, annyira megaláz a viselkedése. Ő szegény azt mondja — ma éjjel is azt mondta —, hogy nagyon rendesen volt velem. Nem igaz, hogy nem érzi azt, hogy másképp van velem, mint azzal van az ember, akit szeret. Még csak nem is használom azt a szót, hogy mint akibe szerelmes. Minek minden? Már azt hiszem, csak a félelem tartja mellettem. Fél, hogy ha elhagyna öngyilkos lennék. Nem a szeretete akar megtartani az életnek, saját magának, hanem meg akar szabadulni az újabb lelkiismeret-furdalástól. Pedig nem ő az oka annak, hogy én nem bírom az életet. Beteg vagyok. Határozottan hiszem magamról, hogy legalább félig meg vagyok örülve. Ez az oka, hogy minden erőm elveszett. Nem tudom összeszedni magam többé. Talán, ha Lőrinc az egész szívével tudna csak engem szeretni, még ez se tudna már megmenteni. Végame van, csak az időt nem tudom, mikor fejeződik be a világ számára is az én kis nyomorult életem. Ez a semmi, ez a fürtelem, ami én vagyok. Meg akarok szabadulni magamtól. Ha lehetne leszedni magamról a húsom és eldobálni, kicserélni a szívem, a lelkem, a gondolkozásom, ha ezt lehetne, akkor volna jövőm még. Így, ilyen önutálattal, lehetetlen bírni az életet. Undorodom magamhoz érni. Ma szinte megértem Lőrincet, ha nem szeret. Nincs énrajtam semmi kívánnivaló, se kívül, se belől. Nem is volt olyan nagy dolog egy nőnek se elém kerülni. Nálam különbnek lenni bármilyen téren nem vicc. Pocsék rondaság vagyok, hogy bírjam ki saját magamat?

1928. október 11. 4 óra

Mostanig olvastam Lőrincnek „Jóság—Gonoszság” leveleket. Megfájdult nagyon a fejem. Mit akarok írni, nem is tudom. Beszélnem kellene már valakivel. Kellene, hogy legyen valaki mellettem szeretettel. De micsoda marhaság ez! Nem kell. Csak Lőrinc az, akinek a szeretete megmenthetett volna. Ma már? Ez se segítene. Nem is tudnám elhinni, még ha ő jönne magától, szerelemmel felém. Elromlott az életem, teljesen elromlott minden. Úgy érzem, csak órák vannak már hátra az életemből. Olyan nehezen várom, hogy vége lehessen mindennek. Csak lelkiismeret-furdalásom ne volna. Ha a gyerekre gondolok, borzasztóan érzem magam. Gonoszságom még nagyobbnak látom. Egyedül vele szemben érzem, hogy vétkezem. A szegény nem tehet semmiről. Hogy szereti az apját szegényke, hogy mondta hányszor nekem: anyukám, az én apukám miért rosszkedvű mindig, miért haragszik folyton? Milyen boldog az ő kis szíve, ha kicsal az apjából egy-egy nevetést. Hogy szeret mind a kettőnket. Szegény, édes kislányom. Meg fogsz-e bocsátani nekem valaha,

azért, hogy a világra hoztalak? El fogod-e hinni, hogy nagyon szerettelek mindig, nincs erőm, édes gyerekem, érted se tudok már semmit se tenni. Talán nem is a gonoszságom a nagyobb, hanem a gyöngeségem. Nem védeni akarom magam, csak fáj, hog te is, kicsi Klárám, a rossz anyát fogod látni bennem. Bocsáss meg nekem, szegény anyád nagyon szerencsétlen volt mindig, és ha mindent tudnál rólam, nem is csodálkoznál azon, hogy nem volt tovább erőm. Lőrinc talán tud erősebb lenni, mint én, és tud majd Klára mellett állni. Ha eszembe jut, hogy mostohája lesz, hogy az hogy fog vele bánni esetleg. Istenem, istenem, de szerencsétlen ember is vagyok. Nem tudom, hogy menthetném meg az ő életét legalább. Lőrincnek meg kell nyugodnia hamar. Be fogja látni, hogy nagyon önző lény voltam tényleg, aki nem kíméltem őt meg fájdalmaktól. Rá fog jönni idővel arra is, hogy nekem jó, s ez is talán segítség lesz. Ha még ennyi erőm volna, hogy addig éljek, míg ő talál magának valakit — Bözsit vagy mást —, talán könnyítené neki a fájdalmait ez is.

1928. október 13. délelőtt

Rettenetes éjjel volt, leírhatatlan. Lőrinc azt mondja, én vagyok az oka mindennek. Biztosan igaza van. Szegény Lőrinc, szegény kicsi Klárám!

1928. október 25. délelőtt

Azóta, hogy ide írtam, nagyon sok minden történt. Nem fogom leírni. Ma már csak hálni jár belém a lélek, és az örület határán vagyok. Lőrinc úgy odavan, hogy beszélni nem lehet már vele. Vége van mindennek, úgy látszik. Ő gyógyulna meg legalább, értem igazán nem kár. Mi voltam én ebben a világban? Kinek használtam? Voltam tegnap Miskolci Dezsőnél (idegorvos), ma Lőrinc végre elmegy hozzá. Talán, ha már az én életemnek vége is van, legalább meg tudom menteni az övét. Éljen ő legalább a gyerekért. Nekem adjon az isten még annyi erőt az életre, hogy ki bírjam várni, míg Lőrinc hisz az orvos erejében. Nem kell már nekem semmi. Miért nem tud jönni valami nagy betegség most, ami elvinne, hogy ne nekem kelene eldobnom magamtól mindent. Szegény Lőrinc, hogy mit csinál velem, az őrzítő. Megvakult a szerencsétlen egészen. Hogy mutathattam volna meg neki jobban, hogy minden cselekedetem érte van. Nem bírom már ezt az életet, nem bírok semmit. Nem tudom nézni, hogy kínlódik, és ugyanakkor őrzöngeni tudnék az okért, ami belőle kiváltotta a szenvedést. Rettenetes minden, legyen már vége; véget akarok, mert megbolondulok. Szegény kis gyerekem, utálni fogsz te is, mert nem tudok melletted maradni. Kislányom, úgy sincs hasznod egy örült anyából. Tönkrementem én is. Lőrinc gyógyuljon csak meg, neki élni kell, egészségesen, dolgozni saját magáért és a gyerekért. Egy ilyen vacakért, mint amilyen én vagyok, úgyse kár. Pusztuljak, de tudjak addig élni, míg Lőrinc megkapja, visszakapja az életerejét.

*

Szabó Lőrincné levele

Budapest, 1928. október 26. délután 3-kor

Kedves Lőrinc,

ha ezt a levelem fogja olvasni, akkor én már nem élek. Most már nem leszek szentimentális, nem megyek magához búcsúzni, nem csinálók magamnak egy utolsó szép órát. Annyi a régi éneimből még mindig van bennem, hogy magyarázni szeretnék magának sok mindent. Biztosan nem fog sikerülni ez sem, mint ahogy nem sikerült nekem magánál semmi. Nem baj. Lőrinc, semmi, semmi baj nincs felém. Hibás vagyok, hibámon kívül. Maga csak azt a „földöntúli jóságot” tudta volna nagyon szeretni, aki mindent boldogan enged, akinek hitt engem egy éjjel. Csalódott bennem — szegény Lőrinc —, erről én nem tehetek. Egyszer, majd talán sok

év múlva, mikor már meggyógyult, mikor nem fog többé ellenségének látni azért, mert szerettem, nem fog gonosznak látni, mert meghalok, akkor talán meg is fog érteni. Talán egyszer még az életben meg fogja látni, hogy mindig jót akartam magának. Igenis, Lőrinc, emberfeletti erővel győztem le a megalázottságom, és mentem újra és újra maga felé, azért, egyedül azért, mert hittem, hogy a maga számára az egyetlen lehetséges valami én vagyok. Ne mondja erre, hogy önzésből tettem. Tagadom! Tudom, hogy ha az lett volna a hitem, hogy maga mellé inkább való Bözsi, vagy akárki más, helyettem, félre álltam volna. Azt az egyet azóta, hogy magam előtt teljesen világos lett, mennyire szeretem magát, azt, hogy bele tudja nyugodni abba, hogy maga másokkal is él, de nem csak ebbe, hanem abba, hogy hazudik nekem, — képtelen vagyok. Rettenetes dolgokat viseltem el Lőrinc, maga mellett. Nem azért mondom most, hogy ez magának lelkiismeretfurdalást okozzon. Magamat szeretném csak egy kicsit magyarázni. Hiába, rosszul esik, hogy az egész maga mellett eltöltött időm annyit ért csak, hogy maga önzésnek bélyegzi minden mozdulatom, hogy lehetett ezt úgy látnia, mint amire „akármilyen vacak nő” is képes lett volna. Zsarolni sem akartam soha semmit. Az, hogy megmondtam dolgokat, amikre maga mondhatta a zsaroló szót, csak azért volt, mert figyelmeztetni akartam, hogy elkerülhető legyen ez meg az. Nem vagyok az az ember, akinek bármi kellene úgy, hogy azt kizsarolja a másiktól. Azért nem kell kedves Lőrinc, a lemondása se. Ha tőlem függne, visszacsinálnék mindent aug. 1-je előttre, hogy ne érezze maga azt, hogy maga rontott el mindent. Sokszor mondtam, hogy úgy is végére jártam volna én mindennek, mert éppen eleget láttam meg. Nekem is kényelmesebb lett volna talán úgy, mert akkor nem tartoztam volna tekintettel lenni senkire. Így kaptam magától egyszer őszinteséget, ez nagyon jó volt — hálás vagyok érte —, de olyan árat kellett fizetnem, ami talán mégis több, mint amennyit ez jelenthetett. Ezt csak ma mondom így, mert nagyon kegyetlenül, ridegen bánik velem mostanában. Ez a rettenetes szeretetlenség, ami árad magából felém, s amit bírtam hét évig, de nem bírok ma, ez érthetetlen nekem és elviselhetetlen. Érthetetlen, hogy miért ragaszkodott hozzám, miért nem tudott ellökni magától egészen, mikor minden cselekedete felém olyan volt, amilyennel csak a felé lehetünk, akit nem szeretünk, sőt még csak nem is becsülünk. Soha nem éreztem az aggodalmát, a féltését, soha nem éreztem a becézését, soha nem hallottam, hogy örül annak, hogy maga tarthat el, sok, sok sohát tudnék még mondani, de nem bántani akarom, csak magamat magyarázni. Én is nő voltam, csak nő, bizony én is vágytam a csókra — nem a félrefordított fej volt, ami örömet adott — én is szerettem volna, ha figyelmes hozzám, ha aggódik, ha, ha stb. Nagyon megérthetné, hogy ha semmi, de semmi vágyam nem teljesült, sehol nem láttam kielégülésre módot, én se tudhattam egészen természetes lenni magához. Ez a gát is sokat rontott köztünk. Augusztusban azt hittem, most legalább szabadság lesz egymás felé. Ezt se lehetett elérni. Sőt! Maga most biztos, hogy hiába minden cselekedetem, minden mozdulatom. Agyon vagyok törve. A teljes gyűlöletét nem fogom megvárni Lőrinc. Istenem, mennyi mondanivalóm volt — legalább így éreztem —, s most semmi se jut az eszembe. Jó volna, ha meg tudnám értetni magával, hogy milyen szomorú dolog az én számomra az a tény, hogy teljesen más vagyok, mint a többi ember. Félre ne értsen, nem hiszem, hogy különb vagyok náluk. Ha jobban tudtunk volna beszélgetni egymással mostanában, sok mindent beszéltem volna ezekről is. Életképtelen vagyok. Harcra nem születtem. Egy gyerek becsaphat, ha akar, mert mindig a jót akartam látni csak mindenkiben. Magában is. A rosszat mindig megmagyaráztam, illetve kimagyaráztam magamból. Most, mikor körülöttem látom, hogy mi van, micsoda fürtelem van mindenfelé — nem gondolok most csak a maga dolgaira — látom, hogy én ezt nem tudnám soha csinálni, nem tudnám megvédeni magam attól, hogy látnom kelljen, mert mindenhol ez van; nem tudok hazudni, szörnyű átok ez rajtam. Képtelen vagyok az életre, ez teljesen világossá lett előttem. Szegény kis gyereket se tudnám helyesen védeni, mert nem látnám meg valószínűleg a veszélyt. Maga ezt jobban fogja tudni csinálni, mert sok mindentről tudja, hogy van, amit én, mindenek dacára még mindig kétségbe vonok,

magyarázok, védek, szépítek. Magának sincs jobb védője nálam, Lőrinc. Hiába hitte mindig azt, hogy én nem értem magát, biztosan szebbnek, jobbnak láttam és látom ma is, mint maga sajátmagát. Még ma is azt érzem, hogy kár értünk, s hogy jobb lett volna, ha tudja a szeretetét felém fordítani, összekapaszkodni, és menni előre, dolgozni hármunkért. Nem lehetett. Gyöngék voltunk. Maga is, én is. Szegény kislányom, egyetlen vétkem, neki kell megszenvednie mindent. Nem tudok érte se élni, ma már a maga életéért se. Nem vagyok elkeseredve se maga ellen, se az élet ellen, tudom, hogy mindent megérdemeltem, ami az életben történt velem, — nemcsak, ami maga mellett történt. Gyámoltalan, hülye vagyok. És gyenge ma már, nagyon gyenge. Az erős, a fegyelmezett Klári rég meghalt. Én már csak árnyék vagyok, kísértet a múltból a magam számára. Mindennek vége, nem tudom azt mondani, hogy nem sajnálom. Jó lett volna élni, ha nem is teljesen boldogan, de legalább ezt megközelíteni. Jönnek, nem írhatok tovább.

26-án éjjel

Most már nem mondok semmit. Gyűlöl engem, én most is szeretem magát. A gyerekre vigyázzon Lőrinc. Az isten áldja meg és adjon erőt mindenhez

Klára

*

G. Szabó Lőrinc: Apu halála (részlet)

... Anyu sem remél már. Azt hiszem. De ő keveset beszél a jelenről. Inkább az elmúlt napok eseményeit emlegeti. Hogy Aput még ebben az állapotában is irodalmi vonatkozású dolgok foglalkoztatták. Hallatlanul izgatta az *Örök Barátaink* közeli kiadása. Meglesz-e? Mi jöhet közbe?! Büszkélkedett a frissen megjelent „Tücsök”-kel. Aztán Anyu teljesen belső, személyes apróságokat mesél. Szavait idézi, mondatait az utolsó napokról. Egyik éjszaka, egy könnyebb percében így szólt:

— Tudja, én... azt hiszem... sosem voltam ennyire beteg.

Egy másik este, biztosan őszinte, mély fájdalommal:

— Kedves Klára... higgye el... úgy szerettem volna magával... még néhány évet... békében leélni.

Aztán, hogy tegnapelőtt még, az egyik német anyanyelvű ápolónőnek valami szójátéktréfát mondott...